

Mağrib Dönemi Fâtımîler’de Denizcilik/Donanma (297-362/909-973)

Furkan Erbaş | 0000-0002-2021-6445 | furkan.erbas@igdir.edu.tr

Dr. Arş. Gör. Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Iğdır, Türkiye

ROR ID: 05jstgx72

Öz

İsmâîlî Şiîliğine mensup Fâtımî Devleti, 297/909 yılında İfrîkiye’de Abbâsîler’e bağlı Ağlebîler’i ortadan kaldırarak kuruluşunu tamamladı. Kurulduğu andan itibaren Mağrib bölgesinde siyâsî ve askerî açıdan etkin bir güç olmayı hedefleyen Fâtımî Devleti, Batı Akdeniz’de Bizans İmparatorluğu ve Endülüs Emevî Devleti ile mücadele etmek zorunda kalmasından ötürü büyük bir deniz gücüne sahip olması gerektiğini fark etti ve Ağlebîler’in Batı Akdeniz’deki denizcilik alanındaki birikimini de tevarüs ederek güçlü bir donanma oluşturdu. Bölgedeki stratejik konumu nedeniyle Sicilya adasını hâkimiyet altına alarak Bizans İmparatorluğu’na karşı üstünlük kurdu. Ayrıca İtalya’nın güneyinde yer alan şehirlere başarılı akınlar gerçekleştirerek sınırlarını genişletme çabası içerisinde oldu. Halife Kâim döneminde İtalya’nın kuzeyinde bulunan Cenova şehrinin ele geçirilmesiyle devletin deniz gücü büyük bir sıçrayış kaydetti. Halife Mansûr ve Mu’izz dönemlerinde zirve çağını yaşayan Fâtımî denizciliği, Bizans İmparatorluğu’na karşı parlak başarılar kazanılmasının yanında Endülüs şehirlerine saldırılarda bulunulmasına imkân tanıdı. Batı Akdeniz’de bulunan Sardinya ve Korsika gibi adaların da kontrol altına alınmasıyla bölgede önemli ölçüde Fâtımî hâkimiyeti tesis edildi. Fâtımîler askerî açıdan denizciliğe önem verdikleri gibi ticari açıdan da denizciliği geliştirdiler ve Batı Akdeniz’deki gemileri sayesinde geniş bir ticari ağ yelpazesine sahip olarak önemli işler üstlendiler. Bu çalışmada Fâtımîler’in önem verdikleri denizcilik faaliyetleri sayesinde Akdeniz’in batısında nasıl etkili oldukları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Tarihi, Fâtımîler, Mağrib, Batı Akdeniz, Denizcilik.

Atıf Bilgisi

Erbaş, Furkan. “Mağrib Dönemi Fâtımîler’de Denizcilik/Donanma (297-362/909-973)”. *Düzce İlahiyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2024), 276-304. <https://doi.org/10.61272/duid.1548079>

Geliş Tarihi	10.09.2024
Kabul Tarihi	16.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Maritime/Navy in the Fātimids of the Maghrib Period (297-362/909-973)

Furkan Erbaş | 0000-0002-2021-6445 | furkan.erbas@igdir.edu.tr

Dr. Res. Asst., İğdır University, Theology of Islam, Department of Islamic History and Arts, İğdır, Türkiye

ROR ID: 05jstgx72

Abstract

The Fātimid State, affiliated with the Ismā'īlī Shi'ism, completed its establishment in 297/909 by eliminating the Aghlabīds of the Abbāsīds in Ifrīqiyya. The Fātimid State, which aimed to be a politically and militarily effective power in the Maghrib region from the moment of its establishment, realised that it needed to have a great naval power since it had to fight against the Byzantine Empire and the Umayyad State of Andalusia in the Western Mediterranean, and formed a strong navy by inheriting the naval experience of the Aghlabīds in the Western Mediterranean. Due to its strategic position in the region, it dominated the island of Sicily and established superiority over the Byzantine Empire. Additionally, the Fātimid tried to expand his borders by organising successful raids on the cities in the south of Italy. During the reign of Caliph Qāim, the naval power of the state made a great leap with the capture of the city of Genoa in the north of Italy. The Fātimid naval power, which reached its peak during the reigns of Caliphs Mansūr and Mu'izz, enabled the state to achieve brilliant successes against the Byzantine Empire and to organise attacks on Andalusian cities. With the capture of islands such as Sardinia and Corsica in the Western Mediterranean, an important Fātimid domination was established in the region. As the Fātimids attached importance to seafaring militarily, they also developed seafaring commercially and undertook important tasks in the Western Mediterranean by having a wide commercial network thanks to their ships. In this study, it will attempt to reveal how the Fātimids were effective in the Western Mediterranean thanks to their maritime activities.

Keywords

History of Islam, Fātimids, Maghrib, West Mediterranean, Maritime.

Citation

Erbaş, Furkan. "Maritime/Navy in the Fātimids of the Maghrib Period (297-362/909-973)". *Düzce Divinity Journal* 8/2 (December 2024), 276-304. <https://doi.org/10.61272/duid.1548079>

Date of Submission	10.09.2024
Date of Acceptance	16.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	etik.duzceilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

İslâm’ın yayılmaya başladığı coğrafya olan Hicaz’da denizcilik anlamında ciddi gelişmeler kaydedilmemiş gibi görünse de fetihlerin hızlanmasıyla birlikte Hulefâ-yi Râşidîn (11-40/632-661) döneminde Müslümanlar Bizans İmparatorluğu (330-1453) gibi dönemin süper gücüne karşı koyabilmek için denizciliğe olan ilgilerini artırmak zorunda kalmışlardır. Sonraki dönemlerde Emevîler (41-132/661-750) ve Abbâsîler (132-656/750-1258) denizcilik alanındaki faaliyetlerini genişleterek Doğu Akdeniz’de Bizans İmparatorluğu’na karşı üstünlük kurmayı hedeflemişlerdir. Batı Akdeniz’de de etkili bir güç olan Bizans İmparatorluğu’na karşı Mağrib’de kurulan bazı İslâm devletleri mücadele vermişlerdir. Bunların başında donanmaya oldukça önem veren Şîa’nın İsmâiliyye koluna mensup Fâtımîler (297-567/909-1171) gelmektedir. Devletin merkezi olan Mehdiye’nin Batı Akdeniz’in hemen kıyısında kurulmuş olması, Fâtımîler’in deniz merkezli faaliyetler içerisinde bulunmasına sebebiyet vermiştir. Fâtımîler’in, yıktıkları Ağlebîler’in (184-296/808-909) Batı Akdeniz’deki gelişmiş denizcilik faaliyetlerini de tevarüs etmeleri, kısa süre içerisinde bölgede askerî açıdan söz sahibi olmalarına yardımcı olmuştur. Bölgede Endülüs Emevî Devleti (138-422/756-1031) ve Bizans İmparatorluğu gibi deniz gücü bakımından oldukça iyi bir seviyede olan iki devlete karşı üstünlük kurmayı başaran Fâtımîler, denizciliği oldukça ileri bir noktaya taşıyarak Batı Akdeniz’de Fâtımî hâkimiyetini tesis etmiştir. Ele aldığımız çalışmada Fâtımîler’in Mağrib dönemindeki denizcilik alanındaki organizasyonlarını inceledik. Muasır kaynaklar ve döneme en yakın kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan çalışma, Fâtımî donanmasının meydana getirilmesi, geliştirilmesi ve askerî mücadelede kullanılması noktasında ilgili rivayetler incelenerek kompozite edilmiştir. İncelenen altmış beş yıllık süreçte, Fâtımîler’in askerî ve ticari açıdan büyük bir aşama kaydetmesinin arkasında denizcilik faaliyetlerinin ne denli önemli bir yer tuttuğu ortaya konmaya çalışıldı. İki bölümden oluşan çalışmada birinci bölümde Mehdî ve Kâim, ikinci bölümde Mansûr ve Mu’izz dönemlerinde denizciliğin/donanmanın durumu ele alınacaktır.

1. Halife Ubeydullâh el-Mehdî-Billâh ve Muhammed el-Kâim-Biemrillâh Dönemlerinde Denizcilik/Donanma

Fâtımîler’in tersane ve donanmaya önem vermeleri ilk Halife Ubeydullâh el-Mehdî (297-322/909-934) döneminde başladı. Onun kurduğu Mehdiye şehrinde gemi üretimini sağlayan bir tersane ve liman inşa edilmesi¹ devletin ileriki yıllarda büyük ve güçlü bir donanma meydana getirmesinin zeminini hazırladı.

¹ Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *el-Mesâlik ve’l-memâlik*, thk. Cemâl Talbe (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003), 2/203; ‘Abdullâh b. Muhammed et-Ticânî, *Rihletü’t-Ticânî*, thk. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb (Tunus: Dârü’l-Arabiyyeti li’l-Kitâb, 1981), 322; Furkan

Halife Mehdî'nin Sicilya'da 296/909 yılında hâkimiyeti sağlamasının ardından, adanın önde gelenlerinden Ahmed b. Kurhub 300/912-913 yılında isyan ederek Abbâsî Halifesi el-Muktedir-Billâh (295-320/908-932) adına hutbe okutarak Sünnî bir yönetim kurdu.² İbn Kurhub'un adada hâkimiyeti sağlamasının ardından çok geçmeden İfrîkiye'ye bir donanma göndermesi üzerine Halife Mehdî donanması ile onu karşılayarak yenilgiye uğrattı. Bu galibiyetin ardından İbn Kurhub'u ele geçiren Mehdî, Sicilya'yı 304/916-917 yılında donanması ile kuşatarak hâkimiyeti tekrar sağlayabildi.³ 300/912-913 yılında ise Trablusgarp şehrinde Fâtımîler'e karşı yapılan bir isyanda Halife Mehdî ordusu ile birlikte 15 parçadan oluşan donanmasını göndermesine rağmen Fâtımî ordusu donanma ile birlikte isyancılar tarafından imha edildi.⁴

Döneme ait bir Hristiyan kroniğinde 306/918 yılında Fâtımîler'in Sicilya bölgesinde Bizans'a karşı ilk savaşı donanmanın yardımıyla kazandığını ve neticede Calabria (Killevriye)⁵ topraklarında bulunan Reggio (Reyû)⁶ şehrini ele geçirdiği zikredilmektedir.⁷ İbn İzârî'nin (ö. 712/1312'den sonra) aktardığına göre 310/922-923 yılında Mes'ûd el-Fetâ adlı Slav asıllı⁸ komutan 20 parçadan oluşan bir donanma ile Reggio yakınlarında bulunan Sant Agata'yı (Ağâsâ) ele geçirdi.⁹ 313/925-926 yılında Halife Mehdî'nin hâcibi Ebû Ahmed Ca'fer b. Ubeyd büyük bir ordu ile Sicilya'dan Güney İtalya kıyılarına hareket ederken; ordunun nakil

Erbaş, "Fâtımîler Döneminde Mehdîye ve Mansûriye Şehirleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2022), 415.

² 'Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebû'l-Fidâ' Abdullâh el-Kâdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 6/475.

³ Ahmed b. Muhammed b. 'Îzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, nşr. Beşşâr Avvâd (Tunus: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2013), 1/194. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 6/475-476.

⁴ Ahmed b. Muhammed b. 'Îzârî, *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, nşr. G. S. Colin, E. Levi Provençal (Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1980), 1/169; Yaacov Lev, "The Fâtimid Navy, Byzantium and The Mediterranean Sea 909-1036 C.E./297-427 A.H", *Byzantion* 54 (1984), 229.

⁵ Sicilya adasının doğusunda Güney İtalya'da bulunan bir şehirdir. Detaylı bilgi için bk. Şihâbüddîn b. 'Abdullâh Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dârü Sâdir, 1993), 4/392.

⁶ Sicilya adasının doğusunda Güney İtalya'da yer alan Bizans şehridir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 3/116.

⁷ A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes : la dynastie Macedonienne (867-959)*'ten naklen; Lev, "The Fâtimid Navy", 231.

⁸ Fâtımîler'de Slav asıllı görevliler hakkında bilgi için bk. Furkan Erbaş, "Fâtımîler'de Slav Asıllı Devlet Görevlileri", *Harran İlahiyat Dergisi* 47 (2022), 150-166.

⁹ İbn 'Îzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Colin), 1/187-188; ; Lev, "The Fâtimid Navy", 230; Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'l-Fâtımıyyîn fi şimâli İfrîkiye ve Mısr ve Bilâdi's-Şâm* (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2001), 117.

işlemi donanma tarafından gerçekleştirildi. Bu sefer ile birlikte Fâtımîler Güney İtalya’da kritik yerleri ele geçirdiler.¹⁰ 315/927-928 yılında Sâbur el-Fetâ adlı komutan 44 parçadan oluşan donanma ile Bizans topraklarına saldırılarda bulundu.¹¹ 316/928 yılında Sâbur el-Fetâ bir kez daha Bizans topraklarına hareket etti. Donanma ile gerçekleştirdiği sefer neticesinde Akdeniz kıyısında bulunan Heran (Gîrân) ve Policastro (Hasab)¹² kalelerini fethetti.¹³ Daha sonra Güney İtalya’nın yukarı taraflarında yer alan Salerno¹⁴ ve Napoli¹⁵ gibi beldeleri haraca bağladı.¹⁶ Fâtımî kaynakları bu seferlerin iki yıl sürdüğünü (316-318/928-930) ve ordunun bu seferlerden büyük miktarda esir ve ganimet ile döndüğünü aktarmaktadır.¹⁷ 317/929 yılında Sâbur el-Fetâ, 4 gemi ile birlikte Bizans topraklarına üçüncü kez sefer düzenleyerek denizde 7 parçadan oluşan bir filo ile karşısına çıkan Calabria’daki askerî bölge valisi anlamına gelen Strategos’u yenilgiye uğrattı ve Termoli (Termûla)¹⁸ adlı şehri ele geçirmesinin ardından birçok esir ve ganimet ile Mehdiye’ye döndü.¹⁹ Dâî İdrîs, 319/931-932 yılında Bizans topraklarına saldırması için Halife Mehdî’nin birçok yük ve silahın içerisinde bulunduğu büyük bir donanma hazırlanması talimatı verdiğini, Bizans’ın bunu haber almasının ardından antlaşma imzalamak için beraberinde hediyeler ile birlikte elçilerini Mehdiye’ye gönderdiğini, Mehdî’nin antlaşmayı kabul ettiğini bundan dolayı donanmanın hareket etmediğini aktarmaktadır.²⁰

¹⁰ İbn ‘Îzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Colin), 1/190; ‘Îmâdüddîn Dâî İdrîs, *Târîhu'l-hulefâ’i'l-Fâtîmiyyîn bi'l-Mağrib: el-Kismü'l-hâs min kitâbi ‘Uyûni'l-ahbâr*, thk. Muhammed el-Ya’lâvî (Beirut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1985), 214; Lev, “The Fâtimid Navy”, 231. Ayrıca bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/23.

¹¹ İbn ‘Îzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Colin), 1/192; Lev, “The Fâtimid Navy”, 231.

¹² Yer hakkında bk. https://en.wikipedia.org/wiki/Policastro_Bussentino.

¹³ İbn ‘Îzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Colin), 1/193; Vasiliev, *Byzance et les Arabes*’ten naklen; Steven Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus and his reign* (London: Cambridge University Press, 1969), 190.

¹⁴ Yer hakkında bilgi için bk. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Salerno>.

¹⁵ Şehir hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut H. Şakiroğlu, “Napoli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/383-385.

¹⁶ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*’ten naklen; Runciman, *The Emperor Romanus*, 190; Lev, “The Fâtimid Navy”, 232.

¹⁷ Dâî İdrîs, *Târîhu'l-Hulefâ’i'l-Fâtîmiyyîn*, 231. Ayrıca bk. İbn ‘Îzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Colin), 1/193.

¹⁸ Yer hakkında bilgi için bk. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Termoli>.

¹⁹ İbn ‘Îzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Colin), 1/194; Lev, “The Fâtimid Navy”, 232; Murat Öztürk, *Fâtımîlerin Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 70.

²⁰ Dâî İdrîs, *Târîhu'l-Hulefâ’i'l-Fâtîmiyyîn*, 231-232.

Halife Mehdî döneminde Mısır'ın alınması için yapılan teşebbüslerde de donanmadan istifade edildi. İbn Haldûn'un aktardığına göre 301-302/914-915 yıllarında²¹ Fâtımîler'in Mısır üzerine düzenlediği seferde 200 parçadan oluşan bir donanma karadaki orduya destek için gönderilmesine rağmen başarılı olmadı.²² 307/919 yılında 80 parçadan oluşan bir donanma Mısır'ı almak için yeniden sevk edildi. Ancak Fâtımî donanması 25 parçadan oluşan Abbâsî donanması karşısında yenilgiye uğradı.²³ Her ne kadar Fâtımîler Halife Mehdî döneminde donanmanın da yardımıyla Mısır bölgesini ele geçirememiş olsa da donanma bu dönemde Sicilya'nın devlete bağlanması ve Güney İtalya'da yeni yerler ele geçirmesi aşamasında önemli bir işlev gördü. Halife Mehdî'nin devleti kurmasının üzerinden çok geçmeden Sicilya ve Mısır topraklarına üst üste ordular sevk etmesi, Fâtımî donanmasının kısa süre içerisinde büyük bir sıçrama kaydettiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Araştırmacı Ivan Hrbek, Halife Mehdî döneminde Fâtımîler'in deniz gücü hakkında Sicilya üzerindeki hâkimiyetinin, Fâtımîler'e Batı Akdeniz'de stratejik bir üstünlük sağladığını ifade etmekte, ayrıca Hristiyan Avrupa ve Müslüman İspanya kıyılarına bizzat donanma tarafından ya da anlaşmalı oldukları korsanlar vasıtasıyla düzenlenen seferlerin devletin kasasına ciddi anlamda girdi sağladığını belirtmektedir. Ayrıca Hrbek, Ubeydullâh'ın Malta, Sardinya, Korsika, Balear ve diğer adalardaki idaresinde Ağlebîler'den kalan filonun gücünü ciddi anlamda hissettiğini ifade etmektedir. Ona göre Fâtımî filosu her yıl Adriyatik denizinin her iki kıyısına, Tiren denizi kıyılarına ve Taranto ve Otranto'nun bulunduğu Güney İtalya'ya baskınlar düzenlediği 309-316/922-929 yılları arasında çok aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etmiştir.²⁴

Halife Mehdî'den sonra tahta geçen veliaht Ebü'l-Kâsım Muhammed el-Kâim-Biemrillâh'ın (322-334/934- 946) dönemi Fâtımî donanmasının gücüne güç kattığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Zira bu dönemde Fâtımî donanmasının Bizans sahillerine seferler düzenlediği aktarılan bilgiler arasındadır.

²¹ Taberi 301 yılını verirken İbn Haldûn 302 yılını vermektedir. Krş. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1967), 10/149-150; 'Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtede' ve'l-haber fi eyyâmü'l- 'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men âsâruhum min zevî's-sultânü'l-ekber*, nşr. Halîl Şehâde (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2001), 4/49.

²² İbn Haldûn, *Kitâbü'l-İber*, 4/49. İbnü'l-Ebbâr, Fâtımî ordusunu bu 200 geminin taşıdığını ifade etmektedir. Bk. Muhammed b. 'Abdullâh İbnü'l-Ebbâr, *Kitâbü'l-Hulleti's-siyerâ*, thk. Hüseyin Munis (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1985), 2/287.

²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 6/501; Furkan Erbaş, "Fâtımî-İhşîdî İlişkileri (323-358/935-969)", *Dini Araştırmalar Dergisi* 25/62 (2022), 88.

²⁴ Ivan Hrbek, "The Emergence of the Fatimids", *General History of Africa* 3 (1992), 326; Öztürk, *Fâtımîlerin Deniz Gücü*, 70.

322/934 yılında Ya’kûb b. İshâk et-Temîmî²⁵ adlı Fâtımî komutan 20 parçadan oluşan donanma ile Frank topraklarını²⁶ hedef alan bir dizi saldırı başlattı. Cenova (Ceneve)²⁷ şehrini hedef alan Ya’kûb, burayı ele geçirerek birçok kimseyi öldürmesinin yanında kilise ve saraylar olmak üzere çoğu yeri tahrip etti. Ayrıca birçok esir ve ganimet ele geçirdi. Şehrin içine düştüğü durumu haber alanların bölgeye yardım için intikal etmesine rağmen Ya’kûb onları da hezimete uğrattı. Bir yıl kadar süren sefer sonunda sekiz bin²⁸ esir ve birçok ganimet ile Mehdiye’ye dönen Ya’kûb, Dâî İdrîs’in aktardığına göre zafer nişanesi olarak donanmasını süsledi.²⁹ İbnü’l-Esîr ve bazı İslâm tarihçilerinin aktardığına göre Fâtımî donanması geri dönerken Sicilya’nın kuzey-batısında bulunan Sardinya (Sirdâniye)³⁰ ve Korsika (Korkîsa)³¹ adalarına saldırıda bulunarak tersanelerde bulunan birçok gemiyi yaktı.³²

Halife Kâim döneminde gerçekleştirilen başarılı deniz saldırıları, Fâtımî donanmasının Batı Akdeniz bölgesinde ne denli büyük bir güce ulaştığı noktasında bilgi vermektedir. Nitekim Cenova gibi İtalya’nın kuzeyinde iç kısımda yer alan bir şehrin ele geçirilmiş olması, Batı Akdeniz’i Fâtımî denizi haline getirmek adına büyük bir çaba ile hareket ettiklerini göstermektedir.

²⁵ İbnü’l-Hatîb, sefere gönderilen komutanın Mısır’ın ele geçiren Cevher es-Sıkkîlî olduğunu ifade etmektedir. Ancak diğer hiçbir kaynak bu bilgiyi teyid etmemektedir. Bk. Muhammed b. ‘Abdillâh İbnü’l-Hatîb, *Târîhu’l-Mağribi’l-‘Arabî fi ‘asri’l-vasît*, thk. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî-Muhammed İbrâhîm el-Kettânî (Dârülbeyzâ: Dârü’l-Kitâb, 1964), 53.

²⁶ Dâî İdrîs, Frank yerine Rum şeklinde vermektedir. Bk. Dâ’î İdrîs, *Târîhu’l-Hulefâ’i’l-Fâtımiyyîn*, 262.

²⁷ Şehir hakkında bilgi için bk. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Cenova>.

²⁸ Lev, 800 olarak vermektedir. Bk. Lev, “The Fâtimid Navy”, 232.

²⁹ Dâ’î İdrîs, *Târîhu’l-Hulefâ’i’l-Fâtımiyyîn*, 262-263. Ayrıca bk. İbn ‘İzârî, *el-Beyânü’l-muğrib* (Avvâd), 1/219; Ahmed b. ‘Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb fi fînûni’l-edeb*, thk. Necîb Mustafâ Fevvâz-Hikmet Keşle Fevvâz (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004), 28-29/72; İbnü’l-Hatîb, *Târîhu’l-Mağribi’l-‘Arabî*, 53; Ahmed b. ‘Alî el-Makrîzî, *İtti’âzu’l-Hunefâ’ bi-ahbâri’l-e’immeti’l-Fâtımiyyîne’l-hulefâ’*, thk. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl (Kahire: Meclisu’l-A’lâ li’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1996), 1/74; Lev, “The Fâtimid Navy”, 232.

³⁰ Ada hakkında geniş bilgi için bk. Mahmut H. Şakiroğlu, “Sardinya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/133-135.

³¹ Roma’nın batısında yer alan ada hakkında bilgi için bk. Kemal Beydilli, “Korsika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/212-214

³² İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/115. İbn Haldûn, Korsika’nun Şam taraflarında olduğunu ifade ederek yanlış bilgi aktarımında bulunmuştur. Bk. İbn Haldûn, *Kitâbü’l-‘İber*, 4/52.

325-329/936-941 yıllarında Sicilya'da yer alan Agrigento (Circent)³³ halkının Fâtîmîler'e karşı isyan etmesinin ardından Halife Kâim'in donanmasının yardımıyla bu önemli isyanı bastırıldığı görülmektedir.³⁴ Diğer taraftan Halife Kâim döneminde 332/943 yılında patlak veren Hâricî Ebû Yezîd en-Nükkârî isyanı (ö. 336-947) Fâtîmîler'in deniz faaliyetlerini yürütme kabiliyetini ciddi anlamda azalttı. Fâtîmîler'in kurulduğu andan itibaren karşı karşıya kaldıkları en büyük tehdit olan isyan kısa süre içerisinde neredeyse devleti yıkımın eşiğine getirdi.³⁵ Bu süreçte isyancılar ile Fâtîmîler arasında herhangi bir deniz savaşından bahsedilmemektedir. Bu durum isyancıların elinde deniz gücü olmadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte Ebû Yezîd'in hilâfet merkezi Mehdiye'yi kuşatması sırasında Fâtîmîler donanma vasıtasıyla şehre erzak ve lojistik yardımı alabildiler.³⁶ 334/945-946 yılında Ebû Yezîd'in Mehdiye kuşatmasının başarısız olmasının ardından Sûse³⁷ halkı Ebû Yezîd'e karşı isyan ederek adamlarından bir grubu tutuklayarak Halife Kâim'e gönderdiler. Halife ise onların bu tavrına karşı içi gıda maddesi dolu yedi parçadan oluşan bir filoyu Sûse'ye göndererek teşekkür sadedinde mukabele bulundu.³⁸ Kâim'in 334/946 yılında vefat etmesiyle oğlu İsmâîl el-Mansûr-Billâh (334- 341/946-953) Ebû Yezîd isyanı ile mücadele etmeye devam etti.

2. Halife İsmâîl el-Mansûr-Billâh ve Ma'ad el-Mu'izz-Lidînillâh Dönemlerinde Donanma

Halife Mansûr babası döneminde patlak veren Ebû Yezîd isyanını bertaraf edebilmek için donanmadan yararlandı. Onun tahta çıkar çıkmaz yaptığı ilk işlerden birisi 334 (946) yılında içi askerle dolu 6 parçadan oluşan bir filoyu Ya'kûb b. İshâk ve Kâtib Reşîk komutasında Sûse'ye doğru yola çıkarmak oldu. Donanmanın karadan hareket eden Fâtîmî askerlerine yardımıyla Ebû Yezîd ve taraftarları mağlup edilerek Sûse'den çıkarıldı.³⁹ Halife Mansûr'un Ebû Yezîd'i ber-

³³ Siciya'nın güneyinde yer aldığı anlaşılan şehir hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bk. <https://www.google.com/maps/place/92100+Agrigento,+Agrigento+ili,+%C4%B0talya/@37.4078399,13.574683,10.56z/data=!4m6!3m5!1s0x1310825576b38787:0x3af1c012089341b3!8m2!3d37.3088512!4d13.5857528!1zL20vMGM4bG>

³⁴ İsmâ'îl b. 'Alî Ebû'l-Fidâ', *el-Muhtasar fî ahhâri'l-beşer*, nşr. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azeb-Yahyâ Seyyid Hüseyin (Kahire: Dârü'l-Mearif, ts.), 2/85.

³⁵ Ebû Yezîd'in Mehdiye kuşatması ve ardından yaşananlar ile ilgili bk. Erbaş, "Fâtîmîler Döneminde Mehdiye", 418-421.

³⁶ Lev, "The Fâtimid Navy", 233.

³⁷ İfrîkiye'nin doğusunda Akdeniz sahilinde bulunan bir şehirdir. Detaylı bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 3/281-283.

³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/194-195.

³⁹ İbn Haldûn, *Kitâbü'l-'İber*, 4/55.

taraf etmesiyle Fâtımîler rahat bir nefes alabildiler ve dikkatlerini yeniden Sicilya’ya yoğunlaştırdılar. İbnü’l-Esîr, 335/946-947 yılında Taberîoğulları adlı Sicilya’nın önde gelen bir ailesinin Fâtımî valisi Attâf’a karşı ayaklandığını aktarmaktadır. Attâf’ın isyanı bastırması noktasında başarısız olduğunu gören Halife Mansûr, derhâl Hasan b. Alî el-Kelbî’yi (ö. 354/965) 335/947 yılında bölgeye vali olarak gönderdi. Bu tarihten itibaren yarı bağımsız şekilde adada hüküm süren Kelbîler hânedanlığının (335-444/947-1053) yönetimi başlamış oldu. Hasan el-Kelbî donanmanın da yardımıyla Taberîoğulları ve taraftarlarını hezimete uğratarak isyanı bastırmış oldu.⁴⁰

Ebû Yezîd isyanının devleti zor duruma düşürmesi Bizans İmparatorluğu’nun Sicilya adasında Fâtımîler’e saldırılar düzenlemesine yol açtı. Halife Mansûr mukabelede bulunmak için 339/950-951 yılında Reggio şehrine saldırılar düzenledi.⁴¹ 340/951-952 yılında Sicilya’ya saldırı hazırlığında bulunan Bizans İmparatorluğu’na karşı Ferec el-Hâdim komutasında üç bin beş yüz piyade ve yedi bin atlıyı taşıyan büyük bir donanma sevk edildi. Ferec, Sicilya’ya gelince Vali Hasan el-Kelbî ile güçlerini birleştirdi.⁴² Bu sırada Bizans’ta bir boşluk olmuş II. Romanos’un (959-963) iktidara geldiği 959 yılına kadar bu istikrarsızlık devam etmişti. Fâtımî filosu önce Messina (Messîni)⁴³ üzerine yürüdü. Daha sonra Reggio ve Calabria şehirlerine yönelen ordu, Güney İtalya’nın iç kesiminde yer alan Gerace (Cerâce)⁴⁴ şehrini kuşattı. Kuşatma sırasında Bizans ordusunun geldiğini haber alan Hasan el-Kelbî, Gerace halkını vergiye bağlayarak bölgeden ayrıldı. Hasan’ın harekete geçtiğini öğrenen Bizans ordusu ise savaşa girmekten kaçındı. Bu durumdan faydalanan Fâtımî ordusu donanmanın da yardımıyla Güney İtalya’daki hâkimiyetini genişletmeye çalıştı. İbnü’l-Esîr bu sırada Bizans İmparatorluğu’nun Hasan’a barış teklif ettiğini aktarmaktadır. Hasan, Bizans İmparatorluğu’nun kararlaştırılan vergi miktarını ödemesi şartıyla antlaşmayı kabul etti.⁴⁵ Kış mevsiminin gelmesiyle birlikte Messina’ya dönen Hasan ve ordusu Halife Mansûr’un talimatıyla bir kez daha Calabria üzerine harekete geçti ve Gerace’ye vardı. 340/952 yılında Calabria Strategosu ile yapılan savaşta Hasan ve ordusu kazandı. Fâtımî ordusu ele geçirdiği birçok esir ve ganimet ile birlikte donanma yoluyla İfrîkiye’ye döndü.⁴⁶ 341/952 yılı başında

⁴⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/222-224; Lev, “The Fâtimid Navy”, 234.

⁴¹ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*’ten naklen; Lev, “The Fâtimid Navy”, 234.

⁴² İbn Haldûn, *Kitâbü’l-İber*, 4/58; Dâ’î İdrîs, *Târîhu’l-Hulefâ’i’l-Fâtımiyyîn*, 486-487.

⁴³ Taormina’nın kuzeyinde bulunan şehir hakkında bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, 5/130-131.

⁴⁴ Şehir hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık.

⁴⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/224.

⁴⁶ İbn Haldûn, *Kitâbü’l-İber*, 4/58.

Hasan'ın bir kez daha Gerace üzerine harekete geçtiğini haber alan Bizans İmparatoru VII. Konstantin'in (913-959) elçi göndererek barış teklifinde bulunduğu aktarılan bilgiler arasındadır.⁴⁷

Her ne kadar Halife Mansûr'un hilâfetinin bir bölümü Hâricî isyancı Ebû Yezîd en-Nükkârî'nin neden olduğu tahribat ve yıkım ile geçmiş olsa da bu dönemde kurulan güçlü donanma sayesinde⁴⁸ Fâtımîler Mağrib'de isyan sırasında kaybettikleri eski toprakları tekrar ele geçirmelerinin yanında Sicilya'da hâkimiyetlerini korudular ve Güney İtalya'da yeni yerler ele geçirme adına teşebbüslerde bulundular.

Fâtımîler'in dördüncü Halife Ma'ad el-Mu'izz-Lidînillâh (341-365/953-975) dönemi Mağrib'de Fâtımîler'in donanma gücünün zirveye ulaştığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Zira bu dönemde Fâtımî filosu bir taraftan Bizans İmparatorluğu ile mücadele ederken; diğer taraftan Endülüs Emevî Devleti askerî mücadeleye girdi. Fâtımîler için amansız düşmanlardan bir tanesi olan Endülüs Emevî Devleti ile mücadele⁴⁹ aslında Fâtımîler'in kurulduğu andan itibaren başlamıştır. Ancak bu mücadele neredeyse sadece siyasi hesaplaşmalar üzerinden yürütüldüğü için iki devlet Halife Mu'izz dönemine kadar askerî olarak birbirleriyle karşılaşacak zemini bulamamışlardı.⁵⁰

344/955-956 yılına gelindiğinde iki taraf arasında mücadelenin başlamasına neden olan hadise hakkında kaynaklar, Endülüs Emevîleri'ne ait bir geminin Sicilya açıklarında Fâtımîler'e ait bir gemiye rastlayarak yağmalaması şeklinde bir bilgi aktarmaktadırlar.⁵¹ Geminin yağmalandığını haber alan Halife Mu'izz, aynı

⁴⁷ Ebû'l-Fidâ', *el-Muhtasar*, 2/96.

⁴⁸ Kâsım Abdurrahmân Kâsım, "Mansûr el-Fâtımî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/8-9.

⁴⁹ Halife Mu'izz döneminde Fâtımî-Endülüs Emevî mücadelesi hakkında geniş bilgi için bk. Furkan Erbaş, "Halife Mu'izz-Lidînillâh Döneminde (341-365/953-975) Fâtımî-Endülüs Emevî Mücadelesi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2021), 266-290.

⁵⁰ Araştırmacı Öztürk, İbn İzârî'yi kaynak göstererek Halife Ubeydullâh el-Mehdî'nin Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahmân döneminde isyanını devam ettiren Ömer b. Hafsun isyanına destek olması için 301 (913-914) yılında Endülüs'ün güney sahillerine gemiler gönderdiğini, bu gemilerin III. Abdurrahmân tarafından batırıldığını aktarmaktadır. Ancak İbn İzârî, İbn Hafsun'a ait gemilerin Ubeydullâh el-Mehdî tarafından gönderildiğine dair bir bilgi aktarmamaktadır. Krş. İbn 'İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Colin), 2/165; Öztürk, *Fâtımîlerin Deniz Gücü*, 72.

⁵¹ Kâdî Nu'mân b. Muhammed, *el-Mecâlis ve'l-Müsâyerât*, thk. Habîb el-Fakî vd. (Beirut: Dârü'l-Muntazar, 1996), 164-165; Ebû Bekr b. 'Abdillâh İbnü'd-Devdârî, *Kenzü'd-dürrer ve câmi'u'l-ğurer*, thk. Gunhild Graf - Erika Glassen (Beirut: y.y., 1994), 4/479; Da Michele Amari, *Biblioteca Arabo-Sicula* (Torino: Stabilimento Tipografico, 1880), 423-

yıl büyük bir filo hazırlayıp Sicilya valisi Hasan b. Alî el-Kelbî'nin önderliğinde Endülüs sahillerine gönderdi.⁵² Kendisine hedef olarak içerisinde liman ve tersanesi bulunan Endülüs'ün güneyindeki Almeria (Meriye)⁵³ şehrini seçen Hasan el-Kelbî, burada Endülüs Emevîleri'ne ait birçok gemiyi batırdı ve halkı kılıçtan geçirdi. Çok sayıda esir ve ganimet ile geri dönen Hasan el-Kelbî böylece Endülüs Emevîleri'nden intikam alınmasını sağladı.⁵⁴ İbnü'l-Esîr'in aktardığına göre Fâtımî filosu dönüş yolunda çatışmanın başlamasına sebep olan Endülüs Emevî gemisine rastladı. Fâtımî filousu içerisinde Mısır'dan Endülüs'e Halife III. Abdurrahmân'a (300-350/912-961) ait mal, şarkıcı ve cariyeye taşıyan gemiye el koydu.⁵⁵ Fâtımî donanmasının Endülüs'e yapmış olduğu bu saldırıya karşı Halife III. Abdurrahmân mukabelede bulunarak Mağrib sahillerine saldırdı.⁵⁶ Ancak Mağrib'de Fâtımîler'e ait tersane ve limanların güçlü bir şekilde korunması, saldırının Endülüs Emevî Devleti açısından beklenen etkiyi yaratmamasına neden oldu.

Halife Mu'izz bu dönemde Endülüs Emevî Devleti'nin kendisine karşı ittifak yaptığı Bizans İmparatorluğu ile de mücadele içerisinde oldu. Fâtımî müellifi Kâdî Nu'mân aktardığına göre Mu'izz, 345/956 yılında Bizans İmparatorluğu üzerine bir filo sevk etti. İki tarafın Sicilya açıklarında karşı karşıya geldiği mücadeleyi Fâtımîler kazandı. Savaşı kaybeden Bizans İmparatorluğu bakiyeleri Reggio boğazına kaçtılar. Fâtımî filosu Bizanslıları boğaza kadar takip etti ve burada meydana gelen mücadelede Bizans İmparatorluğu donanmasını bir kez daha yenilgiye uğrattı. Fâtımî askerleri daha sonra Güney İtalya'da bulunan Calabria'ya saldırarak burada birçok Bizans askerini öldürdüler. Ayrıca bölgede yer alan bazı şehirleri de tahrip ettiler.⁵⁷ Öte yandan dönemin bir Hristiyan kroniğinde iki taraf arasındaki savaş biraz daha farklı tasvir edilmektedir. Buna

424; Farhad Daftary, *el-Hilâfetü'l-Fâtımiyye bi'l-Mağrib*, çev. Hammâdî es-Sâhilî (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 336.

⁵² Kâdî Nu'mân, *el-Mecâlis*, 165.

⁵³ Şehir hakkında detaylı bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 5/119-120.

⁵⁴ İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, 4/479; John H. Pryor - Elizabeth M. Jeffreys, *The Age of the Apomon: The Byzantine Navy Ca 500-1204* (Leiden-Boston: Brill, 2006), 69.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/254; Ahmed Muhtâr el-'Abbâdî - 'Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-bahriyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs* (Beyrut: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1969), 177.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/254; Etienne-Marc Quatremère, "Du Khalife Fatimite Moëzz-lidin-Allâh", *Journal Asiatique*, 3/2 (Paris 1836), 404; Ferdinand Wüstenfeld, *Geschichte der Fatimiden-Chalifen* (Göttingen: Dieterich'sche Verlags-Buchhandlung., 1881), 101.

⁵⁷ Kâdî Nu'mân b. Muhammed, *Kitâbü İftitâhi'd-da've*, nşr. Farhad Daftary (Tunus: eş-Şeriketü't-Tunisiyye li't-Tevzî', 1986), 336-337; Stern, "An Embassy Of The Byzantine Emperor To The Fatimid Caliph al-Mu'izz", *Byzantion* 20 (1950), 242. İbnü'l-Esîr, 345

göre İmparator VII. Konstantin'in Basil adlı kumandanı liderliğinde Sicilya'ya gönderdiği ordu 345/956 yılı başlarında Reggio şehri limanında demirledi. Karaya çıkan Bizans askerleri İmerese (Termîni)⁵⁸ ile Sicilya'nın doğusunda bulunan Del Vallo (Mâzera)⁵⁹ gibi bazı Fâtımî yerleşim yerlerine saldırılar gerçekleştirdi.⁶⁰ Bunu haber alan Hasan b. Alî el-Kelbî aynı yıl büyük bir filo ile harekete geçti. Ancak Fâtımî filosu Sicilya'ya doğru yol alırken fırtınaya yakalandı ve bunun sonucunda gemiler, içerisindeki askerler ile birlikte battı.⁶¹ Akabinde Bizans İmparatorluğu filosu önlerine çıkan Fâtımîler'e ait 12 adet gemiyi batırdı ve Râhib⁶² Adası'nı ele geçirdi. Burada birçok kimseyi öldürdüler ve geri kalanları esir olarak ele geçirdiler.⁶³ Daha sonra Sicilya adasında bir kaleyi ele geçiren Bizans ordusu, burada birçok kimseyi esir etti.⁶⁴ 346/957 yılında ise Hasan b. Alî el-Kelbî, Del Vallo civarında Bizans komutanı Basil tarafından yenilgiye uğradı.⁶⁵ Ayrıca İslâm tarihi kaynaklarında 345/956, Hristiyan kroniğinde ise 347/958 yılında yaşandığı aktarılan başka bir hadiseye göre Rum beldelerinden Sicilya'ya dönen Fâtımî donanması büyük bir kasırgaya yakalandı ve Hasan b.

(956-957) yılında Hasan b. Alî'nin Bizans topraklarına bir donanma ile sefer düzenlediğini belirtmekle yetinmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/257.

- ⁵⁸ Yer hakkında kaynaklarda net bir bilgi bulunmamasına rağmen şehir Belermu'nun güney doğusuna düşmektedir. Bk. https://www.google.com/maps/place/90018+Termini+Imerese,+Palermo+ili,+%C4%B0talya/@37.9825725,13.6987824,14z/data=!3m1!4b1!4m6!3m5!1s0x1317504f98365805:0xc8f888f84c16d911!8m2!3d37.9841066!4d13.6959242!16zL20vMGM2Y2Y?entry=tu&g_ep=EgoyMDI0MTIxMS4wIKXMDSojLDEwMjExMjMzSAFQAww%3D%3D
- ⁵⁹ Kaynaklarda yer hakkında bilgi bulunmamasına rağmen şehir Sicilya'nın batısında bulunmaktadır. Bilgi için bk. <https://www.google.com/maps/place/91026+Mazara+del+Vallo,+Trapani+ili,+%C4%B0talya/@37.7811371,12.7078965,9.66z/data=!4m6!3m5!1s0x131bc793c6f7e189:0xda05b8f976167ed7!8m2!3d37.6550933!4d12.5899615!16zL20vMGNkcXA>
- ⁶⁰ A. A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes : la dynastie Macedonienne (867-959)*'ten naklen, Da Michele Amari, *Storia Dei Musulmani Di Sicilia* (Floransa: Felice Le Monnier, 1858), 2/251-252; Daftary, *el-Hilâfetü'l-Fâtımiyye*, 359.
- ⁶¹ *Kitâbü'l-'Uyûn ve'l-hadâik fi ahbârî'l-hakâik*, nşr. Omar Saidi (Dimaşk: Institut Français de Damas, 1972), 4/2/487-488. Ayrıca bk. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*'ten naklen; Heinz Halm, *The Empire of the Mahdi: The Rise of the Fatimids*, çev. Michael Bonner (Leiden: Brill, 1996), 395.
- ⁶² Ada hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadık.
- ⁶³ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*'ten naklen; Halm, *The Empire of the Mahdi*, 395; *Kitâbü'l-'Uyûn*, 4/2/488; Stern, "An Embassy", 243.
- ⁶⁴ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*'ten naklen; Halm, *The Empire of the Mahdi*, 395; *Kitâbü'l-'Uyûn*, 4/2/488.
- ⁶⁵ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*'ten naklen; Halm, *The Empire of the Mahdi*, 395.

Alî’nin kardeşi Ammâr b. Alî beraberindeki birçok asker ile birlikte boğuldu.⁶⁶ Böylece Fâtımîler Bizans İmparatorluğu karşısında bir kez daha başarısız oldu.

Halife Mu’izz, daha önceden Fâtımîler’in elinden çıkan Sicilya’nın doğusundaki Taormina (Tabermîn)⁶⁷ adlı şehri 351/961 yılında tekrar ele geçirmek adına harekete geçti. Donanmanın da yardımıyla ordu aynı yıl şehri ele geçirdi.⁶⁸ Ordu daha sonra buraya yakın bir yerde bulunan Rometta (Ramta)⁶⁹ adlı şehri kuşattı.⁷⁰ Şehrin kuşatma altına alınmasının ardından Bizans İmparatorluğu’nun bu kuşatmayı ortadan kaldırmak adına büyük bir ordu ile Sicilya’ya yürüdüğünü haber alan Mu’izz, Hasan b. Alî el-Kelbî’yi Sicilya valisi oğlu Ahmed’e yardım etmesi için donanma ile birlikte adaya gönderdi.⁷¹ İki taraf arasında Rometta şehri yakınında meydana gelen savaşta Fâtımîler, Bizans İmparatorluğu’nu büyük bir bozguna uğrattı.⁷²

Fâtımî ordusu karşısında aldıkları hezimet sonrası Bizanslı askerler tekrar toparlanmak için gemileriyle birlikte Sicilya adasının karşısında bulunan Reggio şehrine kaçtılar.⁷³ Rivayete göre Bizanslıların toplandıklarını haber alan Sicilya valisi Ahmed b. Hasan, askerleri ile gemilere binerek Bizans gemilerine saldırdı. Bazı Müslüman askerler denize atlayarak Bizans gemilerinin altlarını deldiler ve böylece birçok gemi içerisinde çok sayıda Bizans askeri ile birlikte batırıldı.⁷⁴

⁶⁶ Vasiliev, *Byzance et les Arabes*’ten naklen; Halm, *The Empire of the Mahdi*, 395; *Kitâbü’l-Uyûn*, 4/2/488. Ayrıca bk. Ahmed b. ‘Alî el-Makrîzî, *Kitâbü’l-Mukaffâ’l-kebir*, thk. Muhammed el-Ya’lâvî (Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1991), 3/435.

⁶⁷ Yer hakkında bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, 4/17. Ağlebîler, şehri 289-290 (902) yılında Bizans İmparatorluğu’ndan almıştı. Bilgi için bk. Yaacov Lev, “The Fâtimid Navy”, 235;

⁶⁸ ‘Alî b. Zâfir, *Ahbârü’l-düvelî’l-munkatî’a*, nşr. André Ferrê (Kahire: Institut Français d’archéologie orientale, 1972), 23; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/275-276.

⁶⁹ Sicilya’nın muhkem şehirlerinden birisi olan Rometta hakkında bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, 3/68; Alex Metcalfe, *Muslims and Christians Norman Sicily* (London: Routledge, 2013), 21-22.

⁷⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/275-276, 284-285; İbn Haldûn, *Kitâbü’l-İber*, 4/60. Ayrıca bk. Ebü’l-Fidâ’, *el-Muhtasar*, 2/104.

⁷¹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/284.

⁷² İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/285; İbn Haldûn, *Kitâbü’l-İber*, 4/60.

⁷³ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/285.

⁷⁴ Bazı araştırmacılar bu savaşta Müslüman askerlerin Bizans İmparatorluğu’nun meşhur Grek ateşini ustalıkla pasif hale getirdiklerini ve bu durumun onların deniz savaşını kazanmasında büyük etkisinin olduğunu ifade etmektedirler. Bk. Archibald R. Lewis, *Naval Power and Trade in the Mediterranean A. D. 500-1100* (New Jersey: Princeton University Press, 1951), 387; Öztürk, *Fâtımîlerin Deniz Gücü*, 102.

354/965 yılında gerçekleşen ve “el-Mecâz olayı” olarak bilinen bu mücadele sonunda Fâtımîler çok sayıda ganimet ele geçirerek imparatorluğu barışa zorladı.⁷⁵ Böylelikle güçlü donanmasının yardımıyla Sicilya adasında tam bir hâkimiyet sağlayan Fâtımîler, Batı Akdeniz’de Bizans İmparatorluğu’na karşı üstünlüğünü büyük ölçüde kabul ettirdi. Halife Mu’izz, Sicilya’da tam bir hâkimiyet sağlamanın ardından donanmanın hedeflerine ulaşmasında önemli bir araç haline geldiğini gördüğünden gemi sayısının artmasına ve filonun yeniden düzenlenmesine özel olarak önem verdi. Bundan dolayı onun döneminde donanmanın daha da geliştirilmesi sayesinde Batı Akdeniz Fâtımîler’in büyük ölçüde kontrolü altına girdi.⁷⁶

Halife Mu’izz döneminde Fâtımî-İhşîdî donanmalarının, 349/960 yılında Girit⁷⁷ adasına saldırı başlatan Bizans İmparatorluğu’na karşı birlikte hareket etme ihtimâli kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. İhşîdîler’e (323-358/935-969) bağlı olan Girit İslâm emirliği Bizans İmparatorluğu tarafından kuşatma altına alınca ada yöneticileri önce İhşîdîler’den, daha sonra donanma gücünü iyi bildikleri Fâtımîler’den yardım istediler. Halife Mu’izz kendisinden yardım isteyen ada halkına en kısa sürede yardımcı olacağına dair söz verdi. Kaynaklar onun bir taraftan Bizans İmparatorluğu’nu Girit adasına saldırmaması yönünde tehdit ettiğini aktarırken;⁷⁸ diğer taraftan bazı teşebbüslerde bulunduğunu nakletmektedir. Bu teşebbüslerden bir tanesi de komşusu olduğu İhşîdîler’e Bizans İmparatorluğu’nun bu adımına karşı iş birliği teklif etmesi oldu. Buna göre Halife Mu’izz Bizans İmparatorluğu’nun Girit adasına saldıracağını haber almasından sonra İhşîdî hükümdarı Kâfûr’a (355-357/966-968) göndermiş olduğu mektupta ittifak önererek Mağrib’in doğusunda bulunan Berka’daki⁷⁹ Tanbe (Tîne) limanına⁸⁰ gemilerini gönderecek şekilde hazırlık yapmasını teklif etti. Ayrıca

⁷⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 7/285; Ebü’l-Fidâ’ İsmâ’îl b. Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad: Dârü Hicr, 1998), 15/266; Amari, *Storia*, 2/271-273.

⁷⁶ Stanley Lane Poole, *Sîretü’l-Kâhire*, çev. Hasan İbrâhîm Hasan vd. (Kahire: Merkezü’l-Kûmî li’t-Terceme, 2011), 115.

⁷⁷ İslâm tarihi kaynaklarında İkrîtiyye, Akrîtiş, İkrîdiş, İkrîtiş şeklinde ifade edilen Girit adası hakkında geniş bilgi için bk. Cemal Tukin, “Girit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/85-93.

⁷⁸ Kâdî Nu’mân, *el-Mecâlis*, 443-444.

⁷⁹ Trablus ile İskenderiye şehirleri arasında yer alan Berka hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, 1/388-389.

⁸⁰ Liman hakkında bilgi için bk. Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *el-Muğrib fi zikri bilâdi İfrîkiyye ve’l-Mağrib*, nşr. Mac-Guckin De Slane (Algiers: y.y., 1857), 85.

teklifi kabul etmesi durumunda Rebûlâhir 350/Mayıs 961 tarihinde Fâtımî gemilerinin İhşîdî gemilerine katılacağını ifade etti.⁸¹ Halife Mu’izz’in Fâtımî donanma gücünü İhşîdî donanma gücü ile birleştirerek Bizans İmparatorluğu’na karşı harekete geçirme planı Kâfûr’un olumlu cevap vermemesinden ötürü gerçekleşmedi. Ancak Halife Mu’izz’in bu anlamda yapmış olduğu teşebbüs, Fâtımî donanmasının Batı Akdeniz’de ne kadar faal olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Bu dönemde 358/969 yılında Fâtımî kumandanı Cevher es-Sıkkî (ö. 381/992) tarafından Mısır’ın ele geçirilmesi aşamasında da donanmadan yararlandı. Sefer hazırlık aşamasında Mu’izz’in kara ordusuna eşlik etmesi için Mehdiye’de donanmanın hazırlanması talimatı verdiğini kaynaklar aktarmaktadır. Hazırlık için donanmadan sorumlu Hüseyin b. Ya’kûb’u büyük sandallar yapması için görevlendirdi. Bundan dolayı Sicilya’nın ormanlarından gemi yapımı için kereste temin edildi.⁸² Bu hazırlık aşamasında donanmanın sadece savaş gemilerinden oluşmadığı, Mısır’da devam eden kıtlık ve pahalılığa çözüm olması için içerisinde erzak barındıran gemilerin de donanmaya eşlik ettiği aktarılan bilgiler arasındadır.⁸³ Nüveyrî (ö. 733/1333) ise Mısır’ın ele geçirilmesi aşamasında kara ordusuna eşlik etmesi için Şînî ve Gurâb adında üç bin büyük savaş gemisinin harekete geçirildiğini belirtmektedir.⁸⁴ Bu sayı Fâtımî donanmasının kemiyeti hakkında önemli bir ipucu niteliğindedir. Mısır’ın ele geçirildiği 358/969 yılından Mu’izz’in devlet merkezini Kahire’ye taşıdığı 362/973 yılına kadar yaklaşık dört yıl Fâtımî donanması Doğu Akdeniz bölgesinde aktif bir şekilde bulundu. Bu dönemde Mu’izz’in Maks’ta⁸⁵ 600 adet savaş gemisi yaptırdığı⁸⁶ düşünüldüğünde Fâtımîler’in Batı Akdeniz’de olduğu gibi Doğu Akdeniz’de de hâkimiyet sağlamak için ciddi bir planlama içerisinde olduğu göze çarpmaktadır.

⁸¹ Kâdî Nu’mân, *el-Mecâlis*, 444-446; Dâ’î İdrîs, *Târîhu’l-Hulefâ’i’l-Fâtımiyyîn*, 651-653; Vassilios Christides, “The Raids of the Moslems of Crete in the Aegean Sea Piracy and Conquest”, *Byzantion* 51 (1981), 105.

⁸² Ebû ‘Alî Mansûr el-Azîzî el-Cevzerî, *Sîretü’l-Üstâz Cevzer*, thk. Muhammed Kâmil Hüseyin-Muhammed Abdülhâdî Şaîre (Kahire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1954), 97-98, 119, 121.

⁸³ Haydar b. Alî el-Hüseyinî er-Râzî, *Târîhu Umûmî*, fol. 17, (Berlin Devlet Kütüphanesi), 283a; Quatremère, “Du Khalife Fatimite Moëzz”, 436.

⁸⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 28-29/89.

⁸⁵ Kahire’nin batısında bulunan yerdir. Detaylı bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu’cem*, 5/175.

⁸⁶ Ahmed b. ‘Alî el-Makrîzî, *el-Mevâ’iz ve’l-’itibâr bi-zikri’l-hitati ve’l-âsâr*, thk. Muhammed Zeynuhum - Medîha eş-Şerkâvî (Kahire: Mektebetü Medbûlâ, 1998), 3/14, 20. Makrîzî eserinin aynı yerinde bu sayının daha önce hiçbir limanda görülmediğini aktarmaktadır.

Kaynaklar Fâtımîler'in hilâfet merkezini Mısır'a intikal ettirmesinden hemen önceki süreçte Doğu Akdeniz'de bazı donanma faaliyetlerinden bahsetmektedir. Nüveyrî'nin belirttiğine göre 361/972 yılında Karmatî filosuna karşı⁸⁷ donanmasıyla harekete geçen Fâtımî komutanı Ebû Muhammed Hasan b. Ammâr, Karmatîler'in yedi gemisini ve 500 askerini esir ederek bunları Mısır'a gönderdi.⁸⁸ Ayrıca Makrîzî'nin aktardığına göre 362/973 yılında Karmatîlere ait bir filo Mısır civarında yenilgiye uğratıldı.⁸⁹ Yine Makrîzî'nin belirttiğine göre 361/972 yılının sonlarında Mağrib'den gönderilen bir filo Dımaşk tarafına giderek esir ve ganimetle geri döndü.⁹⁰ Diğer taraftan aynı yıllarda Karmatîler tarafından Fâtımîler'in elinde bulunan Yâfâ⁹¹ şehrinin kuşatma altına alınmasının ardından komutan Cevher es-Sıkillî içinde çeşitli erzak ve lojistik yardımın bulunduğu on beş adet gemiyi bölgeye göndermesine rağmen bu gemilerden on üçü Karmatîlerin, ikisi ise Bizans İmparatorluğu'nun eline geçti.⁹² Bu bilgi Doğu Akdeniz bölgesinde hâkimiyet kurmaya çalışan devletlere ait donanmaların varlığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Öte yandan bu dönemde Batı Akdeniz bölgesindeki kadar yoğun olmasa da Doğu Akdeniz'de de Fâtımîler ile Bizans İmparatorluğu'nun donanmalarının karşı karşıya geldikleri anlaşılmaktadır. Bu anlamda tarihçi el-Azîmî'nin Halife Mu'izz'in 362/973 yılında Bizans İmparatorluğu'na karşı savaş için donanma oluşturduğunu ifade etmesi önemlidir.⁹³ Mısır'ın ele geçirilmesinden hilâfet merkezinin Kahire'ye taşınmasına kadar ki süreçte Fâtımî donanması, Filistin ve Suriye'deki kıyı şehirlerine hâkim olma noktasında büyük gayret sarfetti.⁹⁴ Böylece Batı Akdeniz'de sahip olunan deniz gücünün Doğu Akdeniz'e intikal ettirilmesiyle Halife

⁸⁷ Fâtımî-Karmatî ayrışması ve sonraki süreçte yaşanan siyasî ve askerî mücadeleler hakkında geniş bilgi için bk. Furkan Erbaş, "Fâtımî-Karmatî Siyasî ve Askerî İlişkileri (297-469/909-1076)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59 (2024), 123-151.

⁸⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 28-29/86; Makrîzî, *el-Mukaffâ'*, 3/436-437; Wüstenfeld, *Geschichte*, 115.

⁸⁹ Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ'*, 1/142. Makrîzî eserinin bir başka yerinde Halife Mu'izz'in Karmatîler'i denizde iki kez yenilgiye uğrattığını ifade etmektedir. Bk. Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ'*, 1/230.

⁹⁰ Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ'*, 1/131.

⁹¹ Filistin bölgesinde Akdeniz sahilinde bulunan bir şehirdir. Bilgi için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem*, 5/426.

⁹² Sâbit b. Sinân, *Târîhu Ahbâri'l-Karâmita (Ahbâru'l-Karâmita içinde)*, thk. Süheyl Zekkâr (Dımaşk: Dârü Hassân, 1982), 60; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 15/327.

⁹³ Muhammed b. 'Alî el-Azîmî, *Târîhu Haleb*, thk. İbrâhîm Za'rûr (Dımaşk: y.y., 1984), 306.

⁹⁴ Bilgi için bk. Furkan Erbaş, *Kahire'nin Kurucusu Fâtımî Halifesi Mu'izz-Lidîmillâh* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 158.

Mu’izz’den sonraki dönemlerde ciddi başarılar elde edilmesine⁹⁵ zemin hazırlandı.

Mağrib’deki birçok tersanede üretilen gemiler aracılığıyla devletin ekonomisine de ciddi anlamda katkı sunuldu. Fâtımî gemileri, Batı Akdeniz ile bağlantısı olan çeşitli bölgelerde faaliyetlerde bulunarak ekonominin gelişmesini sağladılar.⁹⁶ Bu durum kısa sürede Batı Akdeniz’de ticaret ağının genişlemesine neden oldu. İtalyan tüccar devletleri başta olmak üzere İtalya’da bulunan Amalfiler, Barililer ve Venedikler ile büyük ticarî ilişkiler içerisine giren Fâtımîler, bu ilişkileri Mısır’ın ele geçirilmesinin ardından daha da genişleterek devam ettirdiler. Böylece Fâtımîler etkili kullandıkları gemiler vasıtasıyla tüm Akdeniz bölgesinde ticarete sağladıkları üstünlük sayesinde bölgede önemli bir konuma geldi.⁹⁷ Donanma için gerekli demir ve kereste ihtiyacı İtalya’daki Amalfililer vasıtasıyla tedarik edildi ve Mısır seferi öncesinde Amalfililere ve bazı Avrupa ülkelerine gemiler sipariş verildi.⁹⁸ Kaynaklarda Fâtımî gemilerinin yapım ve lojistik ihtiyaçları hakkında bazı bilgiler aktarılmaktadır. Gemiler için lazım olan kereste ihtiyacı hayati öneme sahipti.⁹⁹ Rivayete göre Mu’izz’in önde gelen adamlarından Üstâz Cevzer (ö. 362/973),¹⁰⁰ Mehdiye’de yapılan savaş gemilerinin dış kısımlarının kereste eksikliğinden dolayı bitirilemediğini öğrendi ve ona ait bir depoda bulunan kerestelerin gemilerin yapımı için kullanılmasını efendisine teklif etti. Mu’izz, Üstâz Cevzer’in deposundaki kerestelerin tüketilmesi teklifine karşı yardımcısı Nusayr es-Sıkillî’nin kereste satın almasını emretti.¹⁰¹ İlgili rivayetler savaş gemisi yapımını geciktiren hatta yer yer durduran kereste ithalatı noktasında o dönemde ciddi sıkıntılar yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir.

⁹⁵ Makrîzî, *el-Hitat*, 3/14.

⁹⁶ Cemîl Hânkî, *Târîhu’l-Bahriyyeti’l-Mısriyye* (Kahire: Matbaatü Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1948), 168. Ayrıca bk. David Abulafia, *Büyük Deniz: Akdeniz’de İnsanlık Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 302.

⁹⁷ Bernard Lewis, *Fâtımîler ve Hindistan Yolu* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1952), 357.

⁹⁸ Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), 62 (dn. 10).

⁹⁹ David Bramoullé, “La Sicile Dans la Méditerranée Fatimide (xe-xie siècle)”, *Les Dynamiques de l’islamisation en Méditerranée Centrale et en Sicile: Nouvelles Propositions et Découvertes Récentes*, ed. Annliese Nef (Roma: Edipuglia, 2014), 30.

¹⁰⁰ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Furkan Erbaş, “Fâtımî Devlet Adamı Üstâz Cevzer es-Sıkillî (ö. 362/973)”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/49 (2024), 303-325.

¹⁰¹ Cevzerî, *Sîret*, 119.

Fâtımîler'in Mağrib döneminde Mehdiye'deki filo komutanı Hüseyin b. Ya'kûb'du.¹⁰² Bununla birlikte İbn Vesîm et-Trablusî gibi filo komutanlarından,¹⁰³ Sâfî¹⁰⁴ ve Ahmed b. Muhammed et-Tallâs¹⁰⁵ gibi deniz işleriyle görevlendirilen isimlerden kaynaklar bahsetmektedir. *Sîretü'l-Üstâz Cevzer* adlı eserde geçen bilgiye göre Mehdiye'de bulunan hizmetlilerden Nusayr ve beytûlmâl sorumlusu Nazîf ve İbn Hassûn'un yanı sıra Mehdiye'deki donanma depolarının sorumlusu Sâfî, filodan sorumlu Hüseyin b. Ya'kûb ve daha başka birçok görevli Üstâz Cevzer'in hizmetine verildi.¹⁰⁶ Halife Mu'izz'in Üstâz Cevzer ile yapmış olduğu yazışmalarda donanmanın geliştirilmesine ve Mağrib'deki limanların güçlendirilmesine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu yazışmaların çoğunda donanmanın ihtiyaçları ve Fâtımîler'in önde gelen limanlarının düşman saldırılarına karşı korunması ele alındı.¹⁰⁷

Kaynaklarda Fâtımî gemilerinin durumu hakkında bazı bilgiler aktarılmaktadır. Nâsır-ı Hüsrev'in aktardığına göre bu dönemdeki Fâtımî gemileri yüz elli kulaç uzunluğunda, yetmiş kulaç enindeydi.¹⁰⁸ Bu dönemde Fâtımîler'in donanmasında yer alan bazı gemiler ise şunlardı: Şînî/Şevânî,¹⁰⁹ Harrâke/Harârîk,¹¹⁰ Tarîde/Tarâid,¹¹¹ Şalandiyât,¹¹² Musattehât,¹¹³ Butsa,¹¹⁴ 'Uşârâ,¹¹⁵ A'zârî,¹¹⁶ Merkûş.¹¹⁷ Mağrib dönemi filosunu o dönemde yaşamış olan saray şâiri İbn Hânî el-Endelüsî (ö. 362/973) şiirlerinde net bir şekilde tasvir etmektedir:

“Yüksek dalgalı deniz ve kara, geçilen çöl ve beldeler hepsi senindir.

¹⁰² Cevzerî, *Sîret*, 87.

¹⁰³ Cevzerî, *Sîret*, 87.

¹⁰⁴ Cevzerî, *Sîret*, 102.

¹⁰⁵ Cevzerî, *Sîret*, 137.

¹⁰⁶ Cevzerî, *Sîret*, 85-86; Dâ'î İdrîs, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 553.

¹⁰⁷ Öztürk, *Fâtımîlerin Deniz Gücü*, 220.

¹⁰⁸ Ebû Mu'în Nâsır-ı Hüsrev, *Sefernâme*, çev. Yahyâ el-Haşşâb (Beyrut: Heyetü'l-Mısıriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1983), 103; Lane Poole, *Sîretü'l-Kâhire*, 129-130.

¹⁰⁹ Ebû'l-Mekârim Es'ad b. Memmâtî, *Kavânîni'd-Devâvîn*, nşr. Azîze S. Atiyye (Kahire: Mektebetü Medbûlâ, 1991), 339-340; Dervîş en-Nuhaylî, *Süfünü'l-İslâmiyye* (İskenderiye: Camiatü'l-İskenderiye, 1974), 83-84, 104-105.

¹¹⁰ İbn Memmâtî, *Kavânîn*, 340; Makrîzî, *İtti'âzu'l-Hunefâ'*, 3/58.

¹¹¹ İbn Memmâtî, *Kavânîn*, 339; Nuhaylî, *Süfünü'l-İslâmiyye*, 89-92.

¹¹² İbn Memmâtî, *Kavânîn*, 340; Nuhaylî, *Süfünü'l-İslâmiyye*, 78-81.

¹¹³ İbn Memmâtî, *Kavânîn*, 340; Nuhaylî, *Süfünü'l-İslâmiyye*, 141-143.

¹¹⁴ Nuhaylî, *Süfünü'l-İslâmiyye*, 14-17.

¹¹⁵ İbn Memmâtî, *Kavânîn*, 340.

¹¹⁶ Nuhaylî, *Süfünü'l-İslâmiyye*, 95-101.

¹¹⁷ İbn Memmâtî, *Kavânîn*, 340.

Denize açılan gemilere pek çok malzeme ve teçhizat yüklenmiştir.

Öylesine taşlar ki güzellerin taktığı taç gibidir, bunları takan güzeller değil aslanlardır.

Allah'ın kendilerinin bilmediği öyle askerleri vardır ki, onları daima ileri götürür.

Rum imparatoru bayrak ve sancakları dalgandırırken, (Fâtımî) gemilerinin hareketlerinden başkasını göremez.

Üstünü kaplayan kara bulutların çıkardığı gürültü ve şimşeklerin ardı arkası ksilmez.

Onlar hareket eden birer mağrur dağdırlar.

Kimisi yüksek, kimisi haşin zirvedir.

Onlar av kuşları misalidir, insan dışında yoktur başka avı,

Onlar yanıp tutuşan çakmak taşlarıdır.

Savaşa katıldıklarında söndürülemez ateş olduklarını gösterirler.

Öfkeyle nefes aldıklarında dışarıya alevlerini saçarlar.

Tıpkı cehennem ateşinin alev alması gibi,

Bundan dolayı yakıcı ağızları yıldırımdan, verdikleri nefes ise demirdendir.

Derinlikler üstünde karşılaşılan meşalelerdir.

Tıpkı siyah levha üzerinde görülen kan gibi,

Onlar, hazır fitilleri batıran yağ gibi denizlerin dalgalarını sarıyorlar.

Dalgaların rengi siyah da olsa, onun suyu parfüm sürülmüş ve boyanmış ten gibidir,

Onları rüzgâr dışında hiçbir şey yıldırılmaz.

Dalgaların köpükleri dışında hiçbir fırtınalı savaş alanı görmezler.¹¹⁸

Yine İbn Hânî diğer bir şiirinde şunları söylemektedir:

“Uçları güvertelerine doğru eğilmiş, yılanlara sahip olanların yılanları uyardığı gibi durmaktalar.

Bu gemiler suyun soğukluğuna hasret duyarak denize açıldıklarında, yükselir, su içmeden ayrılırlar.

Kürekleri süratle çekildiğinde denizde bir akrep gibi gittikleri görünür.”¹¹⁹

---

¹¹⁸ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Hânî, *Dîvânü İbn Hânî el-Endelüsî* (Beyrut: Dârü Beyrut, 1980), 98-100; Öztürk, *Fâtımîlerin Deniz Gücü*, 104-105.

¹¹⁹ Zâhid 'Alî, *Tebyînü'l-me'ânü fî şerhi Dîvânü İbn Hânî* (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1932), 818;

Sonuç

Hicri 3. (m. IX.) yy.'da Mağrib coğrafyasında kuruluşunu tamamlayan Şiî İsmâîlîliğe mensup Fâtımîler, kısa süre içerisinde askerî yönden bölgenin etkin gücü haline gelmeyi başarmıştır. Bu gücü elde etmesinde denizde oluşturmuş olduğu donanmanın varlığı çok etkili olmuştur. Fâtımîler'in dinamik bir deniz gücü meydana getirmelerinde Ağlebîler'den kalan denizcilik birikimin de önemli ölçüde katkısı olmuştur. İslâm coğrafyasının bütününe sahip olma hedefiyle hareket eden Fâtımîler, Batı Akdeniz'de Bizans İmparatorluğu'na ve Endülüs Emevî Devleti'ne karşı üstünlük kurmak için hâkimiyet altında bulundukları Mağrib ve Sicilya topraklarındaki tersane ve limanlara büyük ehemmiyet gösterdiler. Bu tersane ve limanlardan üretilen güçlü donanmalar sayesinde kısa sürede Kuzey İtalya kıyılarında bulunan Cenova gibi şehirlere başarılı seferler düzenlendi. Bizans İmparatorluğu'na karşı girilen mücadelelerde Sicilya ve Güney İtalya'da büyük ölçüde hâkimiyet tesis edildi. Endülüs Emevî Devleti'nin korunaklı liman ve tersanelerine saldırılarak adanın Fâtımî tehdidinden uzak olmadığı gösterildi. Bütün bunlar Halife Mansûr ve Mu'izz dönemlerinde Fâtımîler'in Batı Akdeniz'de en güçlü figür olmasını sağladı.

Batı Akdeniz'de etkili olan Fâtımî denizciliği kısa sürede kendisini Doğu Akdeniz'de göstermeye başladı. Bizans İmparatorluğu'nun Girit adasını ele geçirme aşamasında Fâtımîler'in bu teşebbüsü engelleme çabaları, Mısır'ı ele geçirmeden hemen önce bölgede varlığını ciddi anlamda hissettirmeye yönelik bir adım oldu. Mısır'ın ele geçirilmesinde donanma avantajını iyi kullanan Fâtımîler, kısa sürede Filistin ve Suriye kıyılarını zapt ederek Doğu Akdeniz'de otoritesini kabul ettirdi. Böylece Mısır dönemi Fâtımî Devleti'nin bölgede etkili bir güç olmasının zemini hazırlandı. Kurulduğu andan itibaren ticarî açıdan da denizcilikten oldukça istifade eden devlet, özellikle İtalyan tüccar devletler ile yapmış olduğu anlaşmalar çerçevesinde ekonominin büyümesine ve gelişmesine olanak sağladı. Netice itibarıyla Mağrib döneminden itibaren güçlü bir şekilde yararlandığı denizcilik sayesinde Fâtımîler, İslâm dünyasının en etkili güçlerinden birisi haline geldi.

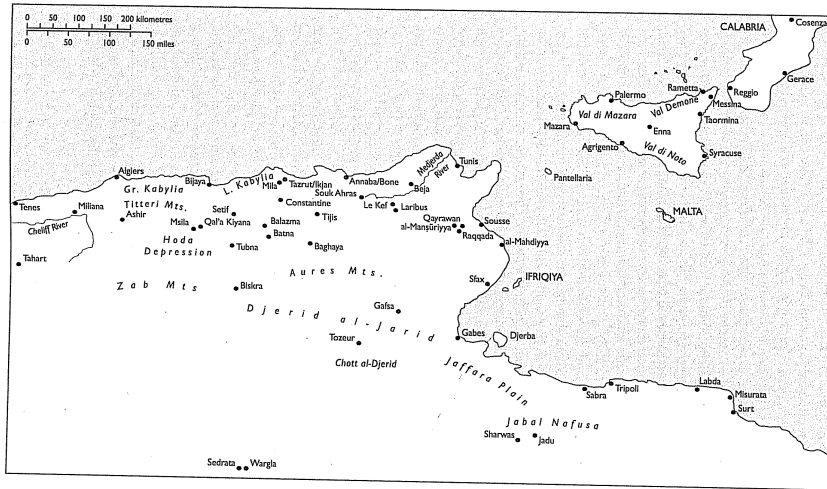
Ekler

Ek 1. Batı Akdeniz’de Fâtımî Donanması

Kaynak:<https://history-maps.com/story/Fatimid-Caliphate/event/Early-Fatimid-Navy#main>

Ek 2. Fâtımîler’in Denizcilik Alanında Etkili Oldukları Batı Akdeniz Bölgesi

Map 1.2 Ifriqiya

Kaynak: Michael Brett, *The Fatimid Empire* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017), 28.

Ek 3. Fâtımîler'in Sıklıkla Gemi Ürettiği Hilâfet Merkezi Mehdiye'deki Liman Kalıntıları

Kaynak: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Old_harbor_at_Mahdia_-_panoramio.jpg

Ek 4. Cenova'nın Fâtımîler Tarafından Kuşatılmasını Gösteren Bir Tasvir

Kaynak: <https://history-maps.com/tr/story/Fatimid-Caliphate>

Ek 5. 354/965 Yılında Sicilya’da Fâtımîler ile Bizans İmparatorluğu Arasında Gerçekleşen el-Mecâz (Boğazlar) Savaşı Tasviri

Kaynak: <https://history-maps.com/tr/story/Fatimid-Caliphate>

Ek 6. Gemilerden Çıkarma Yapıldığını Gösteren Bir Tasvir

Kaynak: <https://history-maps.com/tr/story/Fatimid-Caliphate>

Kaynakça | References

- ‘Abbâdi, Ahmed Muhtâr - Sâlim, ‘Abdülazîz. *Târîhu'l-bahriyyeti'l-İslâmiyye fi'l-Mağrib ve'l-Endeliüs*. Beyrut: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1969.
- Abulafia, David. *Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- ‘Alî, Zâhid. *Teb'yîniü'l-me'ânî fi şerhi Dîvânî İbn Hânî*. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1932.
- Amari, Da Michele. *Biblioteca Arabo-Sicula*. Torino: Stabilimento Tipografico, 1880.
- Amari, Da Michele. *Storia Dei Musulmani Di Sicilia*. Floransa: Felice Le Monnier, 1858.
- Azîmî, Muhammed b. ‘Alî. *Târîhu Haleb*. thk. İbrâhîm Za'rûr. Dımaşk: y.y., 1984.
- Bekrî, Ebû ‘Ubeyd. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. thk. Cemâl Talbe. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Bekrî, Ebû ‘Ubeyd. *el-Muğrib fi zikri bilâdi İfrîkiye ve'l-Mağrib*. nşr. Mac-Guckin De Slane. Algiers: y.y., 1857.
- Bozkurt, Nebi. “Bahriye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/495-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Bozkurt, Nebi. “Tersane”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/511-513. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Brett, Michael. *The Fatimid Empire*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2017.
- Cahen, Claude. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*. çev. Mustafa Daş. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Cevzerî, Ebû ‘Alî Mansûr el-Azîzî. *Sîretü'l-Üstâz Cevzer*. thk. Muhammed Kâmil Hüseyin-Muhammed Abdülhâdî Şâire. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1954.
- Daftary, Farhad. *el-Hilâfetü'l-Fâtımiyye bi'l-Mağrib*. çev. Hammâdî es-Sâhilî. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Dâ'î İdrîs, ‘İmâdüddîn. *Târîhu'l-hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn bi'l-Mağrib: el-Kismü'l-hâs min-kitâbi 'Uyûni'l-ahbâr*. thk. Muhammed el-Ya'lâvî. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1985.
- Ebü'l-Fidâ', İsmâ'îl b. ‘Alî. *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*. nşr. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azeb-Yahyâ Seyyid Hüseyin. Kahire: Dârü'l-Meârif, ts.
- Erbaş, Furkan. “Fâtımî Devlet Adamı Üstâz Cevzer es-Sıkillî (ö. 362/973)”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/49 (2024), 303-325.
- Erbaş, Furkan. “Fâtımî-İhşîdî İlişkileri (323-358/935-969)”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 25/62 (2022), 83-110.
- Erbaş, Furkan. “Fâtımî-Karmatî Siyasî ve Askerî İlişkileri (297-469/909-1076)”. *Doğuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59 (2024).
- Erbaş, Furkan. “Fâtımîler Döneminde Mehdiye ve Mansûriye Şehirleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2022), 411-430.
- Erbaş, Furkan. “Fâtımîler’de Slav Asıllı Devlet Görevlileri”. *Harran İlahiyat Dergisi* 47 (2022), 150-166.
- Erbaş, Furkan. “Halife Mu'izz-Lidînillâh Döneminde (341-365/953-975) Fâtımî-Endülüs Emevî Mücadelesi”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*

- Dergisi* 19 (2021), 266-290.
- Erbas, Furkan. *Kahire'nin Kurucusu Fâtımî Halifesi Mu'izz-Lidînillâh*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Hânkî, Cemîl. *Târîhu'l-Bahriyyeti'l-Mısriyye*. Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1948.
- Hrbek, Ivan. "The Emergence of the Fatimids". *General History of Africa* 3 (1992), 314-335.
- İbn Haldûn, 'Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtede' ve'l-haber fi eyyâmî'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men âsârûhum min zevi's-sultânî'l-ekber*. nşr. Halil Şehâde. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2001.
- İbn Hânî, Ebü'l-Kâsım Muhammed. *Divânü İbn Hânî el-Endelüsî*. Beyrut: Dârü Beyrut, 1980.
- İbn 'İzârî, Ahmed b. Muhammed. *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. nşr. G. S. Colin, E.Levi Provençal. Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1980.
- İbn 'İzârî, Ahmed b. Muhammed. *el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. nşr. Beşşâr Avvâd. Tunus: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2013.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâ'îl. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. Riyad: Dârü Hicr, 1998.
- İbn Memmâtî, Ebü'l-Mekârim Es'ad. *Kavâinü'd-Devâvîn*. nşr. Azîze S. Atiyye. Kahire: Mektebetü Medbûlâ, 1991.
- İbnü'd-Devâdârî, Ebü Bekr b. 'Abdillâh. *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-ğurer*. thk. Gunhild Graf - Erika Glassen. Beyrut: y.y., 1994.
- İbnü'l-Ebbâr, Muhammed b. 'Abdillâh. *Kitâbü'l-hulleti's-siyerâ'*. thk. Hüseyin Munis. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1985.
- İbnü'l-Esîr, 'Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ebü'l-Fidâ' Abdullâh el-Kâdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Hatîb, Muhammed b. 'Abdillâh. *Târîhu'l-Mağribi'l-'Arabî fi 'asri'l-vasît*. thk. Ahmed Muhtâr el-Abbâdî-Muhammed İbrâhîm el-Kettânî. Dârü'lbeyzâ: Dârü'l-Kitâb, 1964.
- İbn Zâfir, 'Alî. *Ahbâru'd-düveli'l-munkatî'a*. nşr. André Ferrê. Kahire: Institut Français d'archéologie orientale, 1972.
- Kâdî Nu'mân, İbn Muhammed. *el-Mecâlis ve'l-Müsâyêrât*. thk. Habîb el-Fakî vd. Beyrut: Dârü'l-Muntazar, 1996.
- Kâdî Nu'mân, İbn Muhammed. *Kitâbü İftitâhi'd-da've*. nşr. Farhad Daftary. Tunus: eş-Şeriketü't-Tunisiyye li't-Tevzî', 1986.
- Karakuş, Nadir. "Sicilya Kralı II. Roger'in Şerîf El-İdrîsî'ye Çizdirdiği Dünya Haritasının Ardındaki Gerçekler". *Journal of Analytic Divinity* 8/1 (2024), 24-43.
- Kitâbü'l-'Uyûn ve'l-hadâik fi ahbâri'l-hakâik*. nşr. Omar Saidi. Dımaşk: Institut Français de Damas, 1972.
- Lev, Yaacov. "The Fatimid Navy, Byzantium and The Mediterranean Sea 909-1036 C.E./297-427 A.H.". *Byzantion* 54 (1984).
- Lewis, Archibald R. *Naval Power and Trade in the Mediterranean A. D. 500-1100*. New

- Jersey: Princeton University Press, 1951.
- Lewis, Bernard. *Fâtımîler ve Hindistan Yolu*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1952.
- Makrîzî, Ahmed b. 'Alî. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hitati ve'l-âsâr*. thk. Muhammed Zeynuhum-Medîha eş-Şerkâvî. Kahire: Mektebetü Medbûlâ, 1998.
- Makrîzî, Ahmed b. 'Alî. *İtti'âzu'l-Hunefâ' bi-ahbâri'l-e'immeti'l-Fâtımiyyîne'l-hulefâ'*. thk. Cemâluddîn eş-Şeyyâl. Kahire: Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1996.
- Makrîzî, Ahmed b. 'Alî. *Kitâbü'l-Mukaffâ'l-kebîr*. thk. Muhammed el-Ya'lâvî. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1991.
- Metcalfe, Alex. *Muslims and Christians Norman Sicily*. London: Routledge, 2013.
- Nâsır-ı Hüsrev, Ebû Mu'în. *Sefernâme*. çev. Yahyâ el-Haşşâb. Beyrut: Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1983.
- Nuhaylî, Dervîş. *Süfünü'l-İslâmiyye*. İskenderiye: Camiatü'l-İskenderiye, 1974.
- Nüveyrî, Ahmed b. 'Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*. thk. Necîb Mustafa Fevvâz - Hikmet Keşle Fevvâz. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Öztürk, Murat. *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Poole, Stanley Lane. *Sîretü'l-Kâhire*. çev. Hasan İbrâhîm Hasan vd. Kahire: Merkezü'l-Kûmî li't-Terceme, 2011.
- Pryor, John H. - Jeffreys, Elizabeth M. *The Age of the Apomon: The Byzantine Navy Ca 500-1204*. Leiden-Boston: Brill, 2006.
- Runciman, Steven. *The Emperor Romanus Lecapenus and his reign*. London: Cambridge University Press, 1969.
- Sâbit b. Sinân. *Târîhu Ahbâri'l-Karâmita (Ahbâru'l-Karâmita içerisinde)*. thk. Süheyl Zekkâr. Dımaşk: Dâru Hassân, 1982.
- Stern, S. M. "An Embassy Of The Byzantine Emperor To The Fatimid Caliph al-Mu'izz". *Byzantion* 20 (1950).
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Napoli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/383-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Sardinya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/133-135. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1967.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu'l-Fâtımiyyîn fi şimâli İfrîkiye ve Mısır ve Bilâdi'ş-Şâm*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2001.
- Ticânî, 'Abdullâh b. Muhammed. *Rihletü't-Ticânî*. thk. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb. Tunus: Dârü'l-Arabiyyeti li'l-Kitâb, 1981.
- Tukin, Cemal. "Girit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/85-93. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Vasiliev, Alexander Alexandrovich. *Byzance et les Arabes : la dynastie Macedonienne (867-959)*. Brüksel: Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves,

1950.

Wüstenfeld, Ferdinand. *Geschichte der Fatimiden-Chalifen*. Göttingen: Dietrich'sche Verlags-Buchhandlung., 1881.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn b. 'Abdullâh. *Mu'cemü'l-Büldân*. Beyrut: Dârü Sâdır, 1993.